

Н. Ф. Хайруліна

ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка

Авторський голос у драмі Володимира Винниченка «Базар»

Хайруліна Н.Ф. «Авторський голос у драмі Володимира Винниченка «Базар». Уперше в українському літературознавстві здійснюється спроба виявити авторський голос в драматичному творі Володимира Кириловича Винниченка. Статтю присвячено дослідженню авторської присутності драматурга у творі на всіх рівнях сюжетної композиції. У роботі здійснюється спроба проаналізувати всі можливі засоби її вираження, окреслено еволюцію авторської присутності у творі в залежності від літературного напрямку. Основна частина роботи спрямована на виявлення ключових аспектів авторського голосу В.Винниченка на рівні назви п'єси, імен та мови героїв, специфіки їх репрезентації. Доведено, що глибоко символічна назва п'єси імпліцитно розкриває ідею авторського задуму, а влучно підібрані імена героїв – відношення драматурга до революційних подій його доби.

Ключові слова: драматичний твір, авторська присутність, сюжетна композиція.

Хайруліна Н.Ф. «Авторский голос в драме Владимира Винниченко «Базар». Научная статья. Впервые в украинском литературоведении осуществляется попытка выявить авторский голос в драматическом произведении Владимира Кирилловича Винниченко. Статья посвящена исследованию авторского присутствия драматурга в пьесе на всех уровнях сюжетной композиции. В работе осуществляется попытка проанализировать все возможные средства ее выражения, проследить эволюцию авторского присутствия в произведении в зависимости от литературного жанра. Основная часть работы направлена на выявление ключевых аспектов авторского голоса В.Винниченко на уровне названия пьесы, имен и речи героев, специфики их репрезентации. Доказано, что глубоко символическое название пьесы имплицитно раскрывает идею авторского замысла, а точно подобранные имена героев – отношение драматурга к революционным событиям его эпохи.

Ключевые слова: драматическое произведение, авторское присутствие, сюжетная композиция.

Nailia Khairulina. "The author's voice in "Bazar" by Vladimir Vinnichenko". As for the Ukrainian literary criticism it is the first attempt to reveal the author's voice in dramatic works by Volodymyr Kirillovich Vinnichenko. The article under consideration is devoted to the author's presence in the play at all levels of an artistic composition. The paper is an attempt to examine all possible means of the author's assessment expression, it is traced the evolution of the author's presence in a work of art according to the literary genre. In the practical part of the paper is revealed the author's voice by Vynnychenko through the title of the play, the characters names and their speech and their specific representation. It is proved that a deep symbolic title of the play reveals the implicit idea of the author's intention, and exactly matched names of the characters – the attention of the playwright towards the revolutionary events of his era.

Keywords: dramatic work, the author's presence, story composition.

Драматургія як складова української літератури 20–30-х років ХХ століття – це складний, але й разом з тим трагічний процес, пов'язаний, з одного боку, з проявом у людині найкращих людських якостей, прагненням до нових мистецьких і моральних обривів, а з іншого, – із становленням нової влади та її діяльністю. Найбільш яскравими іменами української драматургії були Лесь Курбас, Микола Куліш, Гнат Юра і, безперечно, Володимир Кирилович Винниченко.

Володимир Винниченко – видатна і водночас трагічна постать в українській літературі. Його життєвий і творчий шлях є відлунням історії національно-державного відродження України, адже він не лише блискуче зобразив свою dobu, а й був активним її творцем.

Творча спадщина митця дала основу для виникнення певного літературознавчого напрямку, так званого «винниченкознавства». Та незважаючи на те, що на сучасному етапі розвитку цього

напрямку помітні значні позитивні зрушення, існують теми, які потребують більш детального, глибинного вивчення. Перш за все, йдеться про «своєрідність авторського підходу до нових тем, до драми людини, яка вступала в протиріччя з усталеними суспільними і моральними нормами, про оригінальне авторське художнє мислення на межі двох епох, власних авторських підходів до осмислення "проклятих питань" доби» [3:8]. Утілення всіх цих підходів виражається в позиції автора у творі. Але якщо у романних творах В.К. Винниченка авторська присутність уже була предметом дослідження науковців (В.П. Хархун «Поетика роману В.Винниченка «Записки кирпатого Мефістофеля» (2000), Л.О. Науменко «Мова ранніх творів В.Винниченка» (2003), О.В. Векуа «Гуманістична основа художнього та етичного ідеалу Володимира Винниченка» (1998)), то у п'єсах митця, на нашу думку, цей вид літературного аналізу реалізований недостатньо

(В.І. Гуменюк «Драматургія Володимира Винниченка. Проблеми поетики» (2001). У глибокому аналізі драматургії В.К. Винниченка з точки зору засобів вираження авторського «Я», і бачимо **актуальність** нашої публікації. У зв'язку із зазначеним, **мета** статті – виявлення специфіки авторської присутності у драмі В.Винниченка «Базар».

Об'єктом дослідження є п'єса Володимира Кириловича Винниченка «Базар» (1910 р.).

Предмет дослідження – способи вираження авторського голосу драматурга у п'єсі «Базар».

Виходячи з поставленої мети, ставимо перед собою наступні **задачі**:

- визначити та проаналізувати основні аспекти поняття «авторський голос»;
- прослідити форми вираження позиції автора у драматичних творах;
- розглянути особливості відображення авторського голосу у п'єсі «Базар».

Проблема автора та авторської позиції в сучасному літературознавстві стала однією з найактуальніших. Причина цього криється в закономірності процесів розвитку літератури. Наприклад, в античності і середньовіччі автор виконував роль лише «медіума, посередника, що з'єднує потойбічну творчу силу з аудиторією» [4:132]. Як зазначає Ю.М. Лотман, до епохи романтизму, особливо в середньовіччі, кожна культура створювала у своїй моделі тип людини, «чия поведінка повністю зумовлена системою культурних кодів», і авторові просто необхідно було зводити підсумки «загальних правил поведінки, ідеально втілених у вчинках певної особи» [4:200], яка має свою біографію. Якщо автор добре виконував свою роль в якості літописця, то, в принципі, не мало значення, яка особистість або яка позиція у автора цього твору, головне, він нейтрально і об'єктивно описував у своєму творі загальний життєвий ідеал того суспільства. Таким чином, до 17–18 ст. творча особистість автора «була обмежена» і «скута вимогами вже сформованих жанрів і стилів» [6:10].

Розквіт романтизму, суть якого полягає в повному розкритті неповторної унікальності суб'єкта і нескінченному підкресленні його ролі, змусив порушити довгу «непропорційну рівновагу» між автором і предметом, що він зображує [6:14]. У поетиці романтизму творчість «усвідомлюється як втілення «духу авторства» [6:14]. Тепер головною і єдиною естетичною подією стає «самореалізація автора» [6:20], в результаті чого художній твір отримує характер монологу чи сповіді одного суб'єкта. Таким чином, поява романтизму й сентименталізму докорінно змінила уявлення про роль автора в літературі. Твір став сприйматися як реалізація індивідуальної творчої сили.

З розвитком реалізму в 19 ст. проблема автора як суб'єкта літературного твору вступила в новий етап. Мета реалістичного твору – повне

відтворення життя і дійсності нового часу, на відміну від романтизму або сентименталізму, у центрі яких знаходиться абсолютне розширення особистого початку. Тому домінантою твору стають не авторська геніальність, не його особистий початок, а узагальненість і життєвість самого твору. У цьому криється неавторський, суто об'єктивний характер реалістичної літератури. Але з іншого боку, будь-який художній твір є творчим здобутком автора, У результаті чого неминує так чи інакше пов'язаний з особистістю автора. Таким чином, авторське начало відступає на другий план, і проблема автора як літературознавча набуває сучасного звучання в більш складному сенсі.

Твори українських письменників-модерністів можна назвати літературною грою, де головними учасниками є читач та автор, а сам твір виступає у якості «канви», розплітаючи яку, читач декодує ідеї, які хотів донести митець. Саме тому в українському модернізмі авторська присутність варіюється від завуальовано-символічної до прямо виявленої.

Аналізуючи авторську позицію в літературному творі, слід зазначити, що вона може мати як суб'єктні, так і позасуб'єктні форми.

У драматичному творі переважають позасуб'єктні форми. Це зумовлено тим, що цей рід літератури зображує дійсність безпосередньо через висловлювання та дію самих персонажів. Саме тому майстерність справжнього драматурга визначається тим, наскільки глибоко автор єднається зі своїми героями, наскільки активно виражене його авторське «Я», як мелодично «звучить» у п'єсі авторський голос. На особливу увагу в цьому аспекті заслуговує драматургія В.К. Винниченка, яка розглядається як художнє явище, один із найцінніших матеріалів для пізнання особливостей його доби.

Лариса Мороз зазначає: "Що для Винниченка було головним – його внутрішній світ чи зовнішня об'єктивна реальність? Як митець Винниченко був значно проникливіший, аніж як власне політик. Через думки, настрої, почуття своїх персонажів... драматург досліджував, аналізував сутність певного людського типу або соціального, політичного явища" [7:35].

Усі відомі праці з винниченкознавства трактують драматургію письменника як явище, вписане у західноєвропейський літературний контекст і співвідносне з творчістю Генріка Ібсена, Кнута Гамсуна, Гергарта Гауптмана, Станіслава Пшибишевського та ін.

Глибоко психологічна драма Володимира Винниченка – нове явище в українській літературі. Обираючи об'єктом революційну добу, автор розглядає її на зрізі проблем людської моралі, вибравши призму людського сприймання складних колізій епохи.

В аспекті такого художньо-аналітичного бачення людини в часовому контексті заслуговує на увагу авторська присутність у драмі «Базар».

У творі «Базар» Володимир Винниченко майстерно поєднує морально-етичну, національну проблематику з революційною тематикою. Вже з першої сторінки п'єси, а саме з назви читачеві стає очевидно, що авторський голос тут має глибоко філософське відлуння. Назва твору символічна. Такою назвою автор наголошує на тому, що живе у світі, де все продається й купується. У кожного з нас є свій товар, і на кожен товар знайдеться свій покупець. Ці слова у Володимира Винниченка говорять партійний товариш Цінність Маркович: "...Життя, любчику, базар. Хочеш бути багатим? Виходь з товарами, торгуйся, обміною, рости, сам давай і у других бери. А як сам не маси ні чорта, то й візьмеш чорта пухлого. Так було, так буде до кінця віку" [2:89].

Його слова наповнені сенсом революційного й філософського буття ("Все – цінність... І краса, і розум, і травка, і книжка, і дерево... все цінність" [2:92], "Діло не в слові, а в тім, що з того вийде. Бува, що треба брехати. Правда, брехня – це средства проти страждання" [2:94]). Його й драматург «наділив» таким звучним ім'ям – Цінність.

Головна героїня твору – вродлива й норавлива революціонерка Маруся. Її твердий палкий характер автор описує не лише діями, але й самим ім'ям. Маруся – ім'я, що має давньоєврейське походження, означає «любима, гірка й уперта» [8]. Можна з твердістю сказати, що саме цими трьома епітетами можна її й охарактеризувати. Будучи натхненною революційними ідеями, Маруся приносить в жертву свою красу, а потім – і життя. Образ Марусі дуже неординарний. На відміну від більшості дівчат, вона бачить у своїй красі лиш біди й напасті.

Імена двох чоловіків, що так палко кохають Марусю, теж імпліцитно виражають авторську позицію. Адже не випадково щирого, відвертого й «земного» парубка він назвав Трохимом (давньогрец. «борець, годувальник» [8]), а інтелігентного і високоосвіченого чоловіка, для

котрого найголовніше – душевна краса, Леонідом (давньогрец. «неземний, схожий на лева») [8].

Яскраво й активно виявляється авторська позиція В.Винниченка в мовному аспекті п'єси «Базар». За допомогою мови драматичних героїв автор виражає свою глибоко філософську позицію на події в державі в революційну епоху, під час зламу століть.

Особливої уваги слід приділити диференціації персонажів за їх мовою. Російськомовність стає ознакою відмінності, відчуженості представників владних структур та вищого прошарку суспільства, білінгвізм представників української інтелігенції свідчить про дуалістичність їх мовного світу, а численні випадки мовної інтерференції, макаронічного мовлення доводять активність впливу екстралінгвістичних чинників на розвиток та становлення української мови початку ХХ століття ("всю камеру овітньо по тёмным карцерам" [2: 115], "мені треба побачить жениха... нельзя ли мне хоть на две минуты свидания с ним" [2:116], "как драгоценное здоров'ячко ваше? На свиданіца прийшли?" [2: 120].

Слід зазначити той засіб, за допомогою якого В. Винниченко так влучно дав оцінку тюремним в'язням. Жоден з них не постає у п'єсі як окремий персонаж, читачеві представлено лише вікна камер. Але завдяки стилістично зниженим словам, так званим тюремним жаргонізмам (*халява, певчі, сучій нос, масалка, стірки, цинтувати*) [2].

Отже, можна стверджувати, що авторський голос В.Винниченка в драмі «Базар» звучить ясно й голосно. Свою позицію автор виражає за допомогою самих персонажів, їх вигуків, слів та дій. У такий спосіб драматург спонукає читача дивитися на світ очима героїв і міркувати разом із ними, створюючи ефект присутності. Драматургу вдалося реалізувати свою авторську позицію не лишу на рівні ремарок та прямої мови персонажів, його авторська оцінка пронизує весь твір: починаючи з назви і закінчуючи іменами героїв. Авторська присутність очевидна як в сюжетній, так і в текстовій організації твору.

Література

1. Білоус В. Б. Мова драматичних творів Володимира Винниченка у лінгвокультурному аспекті: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філософ, наук : спец. 10.02.01 «українська мова» / Віктор Борисович Білоус // – Дніпропетровськ, 2007. – 23 с.
2. Винниченко В. К. Вибрані п'єси / Володимир Кирилович Винниченко // – К.: Мистецтво, 1991. – 331 с.
3. Гусак Н. І. Щастя в етичній концепції «Конкордизму» Володимира Винниченка : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філософ, наук : спец. 09.00.07 «Етика» / Надія Іванівна Гусак // – К., 1999. – 20 с.
4. Історія української літератури. Кінець ХІХ – початок ХХ ст.: Підручник: [у 2 кн.] / [за ред. проф. О. Д. Гнідан] // – К. : Либідь, 2006. – Кн. 2. – 496с.
5. Кошова І. О. Проблема статі у романах Володимира Винниченка 1911-1916 років: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філософ, наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Інна Олексіївна Кошова // – К., 2002. – 21 с.
6. Лапко Н. А. Авторський голос у художній структурі творів Тодося Осьмачки: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філософ, наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Наталія Анатоліївна Лапко // – Кіровоград,

2007. – 31 с.

7. Моренець Н. Ірраціональне начало в драмах В. Винниченка (Конфлікт природи і соціуму) / Наталія Моренець // Літературознавчі студії / Національний університет «Києво-Могилянська академія», – Вип. 2. – К. : Видавництво КІТ ВД «Педагогіка», 1999, – 110 с.

8. Імена «Оракул». Електронний ресурс <http://imena.orakul.ua/>